

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ได้กล่าวถึงอบายภูมิ ๔ ที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อทราบความหมาย ประเภท ลักษณะและการดำรงอยู่แบบอบายภูมิ โดยได้รับบุสาคเหตุของการเกิดในแต่ละภพของอบายภูมิ จากนั้นจึงทำการสรุป เป็นลำดับไป

๓.๑ ความหมายของอบายภูมิ ๔

คำว่า อบายภูมิ ตั้ดบพเป็น อป+อย+ภูมิ เมื่อรวมกันเข้าเป็น อบายภูมิ ความหมายของศัพท์ คือ อป แปลว่า การปราศจาก, อย แปลว่า กุศลกรรม, ภูมิ แปลว่า ที่อยู่อาศัยและคุณภาพของจิต^๑ ฐานะที่ปราศจากกุศลกรรม (คือไม่ได้โอกาสกระทำกุศลกรรม) ชื่อว่า อบาย และสัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดในที่นั้น จึงชื่อว่า ภูมิ^๒ ดังนั้น คำว่า อบายภูมิ โดยความหมายแล้วหมายถึง เป็นสภาวะอันเป็นที่อยู่ที่ไม่เจริญของสัตว์จำพวกที่ไม่สร้างคุณดีหรือสร้างกุศลกรรมให้เกิดความเจริญได้ โดยสัตว์ที่เกิดในอบายภูมินี้เป็นสัตว์ที่ได้รับสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่เป็นทุกข์ทั้งสี่ซึ่งตรงกันข้ามกับสุคติภูมิโดยสิ้นเชิงที่ได้รับแต่อารมณ์ที่เป็นสุข ดังนั้นอบายภูมิจึงเป็นสภาพชีวิตของสัตว์ที่ต้องทนทุกข์ทรมานรับอกุศลกรรมที่ตนทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่จนกว่าจะสิ้นกรรม^๓ แต่โดยส่วนมากแล้วพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า “สัตว์ที่จุติ (เคลื่อนจากภพ/ตาย) จากมนุษย์แล้วไปเกิดเป็นมนุษย์ หรือไปเกิดเป็นเทพมีน้อย โดยแท้แล้วส่วนใหญ่จะไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน เกิดเป็นสัตว์นรก แล้วไปมีกำเนิดเป็นเปรตวิสัย มีปริมาณมากกว่า”^๔ ด้วยเหตุนี้ สัตว์ที่เกิดในอบายภูมิยังขาดคุณสมบัติหรือไม่มีสมบัติทั้ง ๓ ประการ คือ มนุษย์ สมบัติประการหนึ่ง เทวสมบัติประการหนึ่ง และพรหมสมบัติประการหนึ่ง^๕ จึงทำให้เกิดในอบายภูมิ ซึ่งมี ๔ ประเภทคือ สัตว์นรก (นिरยะ) เปรต (ปิตติวิสัย) อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน (ติรัจฉานโยนิ) คำ

^๑ พระสังฆธรรมโชติกะ ธรรมจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ พระพงศธร คมภิรมมโน, “ศึกษาเรื่องปรโลกในพระสูตรตันตปิฎก : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า ๓๖.

^๔ “เอวเมว โข ภิกขเว อปฺปกา เต สตฺตา, เย มนุสฺสา จุตฺตา เทเวสุ ปจฺจาชายนฺติ. อลฺ โข เอเตว พุทฺธา สตฺตา, เย มนุสฺสา จุตฺตา นิเรย ปจฺจาชายนฺติ ฯเปฯ ติรัจฉานโยนินฺยา ปจฺจาชายนฺติ ฯเปฯ เปตติวิสเย ปจฺจาชายนฺติ ฯเปฯ” อ้างใน ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๗๕-๑๑๗๗/๔๑๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๗๕-๑๑๗๗/๖๕๔.

^๕ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), โลกทิปนี, หน้า ๒๕.

เหล่านี้มีปรากฏในพระไตรปิฎก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อบาย ทุคติ วินิบาท นรก”^๖ แต่มีความหมายอย่างเดียวกัน สาเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้ เพราะประสงค์จะให้บุคคลพึงเกิดความเข้าใจได้ง่าย ซึ่งคำเหล่านี้สามารถเปรียบเทียบเป็นคู่ๆ ได้ดังนี้ คำว่า อบาย เท่ากับ เจริจฉาน คำว่า ทุคติ เท่ากับ เปรต คำว่า วินิบาท เท่ากับ อสุรกาย และคำว่า นรก เหมือนกัน คำเหล่านี้มีคำอธิบายตามคัมภีร์อรรถกถาหลายแห่ง^๗ หากแต่ในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ระบุไว้ว่า ชื่อว่า อบาย เพราะปราศจากความงอกงาม คือความเจริญหรือความสุข ชื่อว่า ทุคติ เพราะเป็นคติคือเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ชื่อว่า วินิบาท เพราะเป็นสถานที่ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว ชื่อว่า นรก เพราะปราศจากความยินดี เหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ^๘ และบางแห่งปรากฏเฉพาะคำว่า อบาย ทุคติ วินิบาท ๓ คำก็มี ซึ่งไม่มีคำว่า นรก ปรากฏ โดยคำว่า อบาย ในที่นี้หมายถึง นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตวิสัย และอสุรกาย ซึ่งเป็นสถานที่ไม่มี ความเจริญ^๙ อย่างไรก็ตาม ความหมายก็เป็นอย่างเดียวกันไม่ผิดแปลกไปจากที่กล่าวมานี้ นอกจากนี้ยังมีคำหนึ่งซึ่งหมายถึงอบายภูมิด้วย คือคำว่า ยมโลก^{๑๐}

สัตว์ที่เกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ มีลักษณะร่างกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน (นاناتต กายเอกตตสยณิ) อบายภูมิ ๔ นี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าทุคติภูมิ โดยความหมายคือการไปสู่สถานที่แห่งทุกข์นั้น คือเป็นสถานที่หรือเป็นสภาวะที่ผู้ทำอกุศลกรรมจะต้องไปบังเกิดในภูมิใดภูมิหนึ่งในอบายภูมิดังกล่าว ตามกำลังของผลกรรมที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดในภูมินั้นๆ ในที่นี้จะระบุนอบายภูมิเป็นชั้นๆ ไว้ดังนี้

กามภูมิ	อบายภูมิ/ทุคติภูมิ ^{๑๑} ภูมิที่มีความทุกข์มากกว่าความสุข	
	นรก	- กำเนิดที่มีแต่ทุกข์โดยส่วนเดียว (มีกายละเอียด มีจิต มีเพศ)
	เปตวิสัย	- กำเนิดเปต (มีกายละเอียด มีจิต มีเพศ)
	อสุรกาย	- ได้แก่ภูตผีปีศาจชนิดต่างๆ (มีกายละเอียด มีจิต มีเพศ)
	เจริญฉาน	- ได้แก่สัตว์ดิรัจฉานทุกชนิด (มีกายหยาบ จิตหยาบ มีเพศ)

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า อบายภูมิมีลักษณะเป็นโลกแห่งสสาร (matter) ซึ่งสสารที่ว่านี้ แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ (๑) สสารอย่างละเอียด ซึ่งได้แก่ สัตว์นรก เปต และอสุรกาย ส่วนที่ (๒) สสารอย่าง

^๖ มีปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก ทั้ง ๓ คัมภีร์ คือ (๑) พระวินัยปิฎก (๒) พระสุตตันตปิฎก และ (๓) พระอภิธรรมปิฎก ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๐/๑๔๗.

^๗ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๕๒๓-๕๒๕.

^๘ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๖๙/๖๑, ม.มู.อ. (ไทย) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^๙ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๐/๑๑๓, ส.นิ.อ. (ไทย) ๒/๑๖/๖๐/๑๑๐.

^{๑๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๔-๔๕/๔๐, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๑/๒.

^{๑๑} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔),

หยาบ ซึ่งได้แก่ สัตว์เดรัจฉาน อย่างที่มนุษย์สามารถสัมผัสถูกต้องได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ซึ่งถือเป็น สสารนิยมแบบเอกนิยม (monism) เพราะสัตว์เดรัจฉานมีคุณสมบัติเป็นสิ่งที่ครองที่ (space) คือต้องมีอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ครองเวลา (time) คือต้องมีอยู่ ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง หาได้มีอยู่ตลอดเวลาไม่ เพราะเป็นสสารที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงประเภทของอบายภูมิเป็นลำดับไป

๓.๒ ประเภทของอบายภูมิ ๔

ในลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงประเภทของอบายภูมิ ๔ อันว่าด้วยความหมาย สาเหตุการเกิด ลักษณะและการดำรงอยู่ของนรก เดรัจฉาน เปรต และอสุรกาย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ ความหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับนรก

คำว่า “นรก” หรือ “นิริยะ” (hell beings) เป็นคำบาลีทั้งคู่และมีความหมายเหมือนกัน คือ ที่ซึ่งไร้ความเจริญ ไม่มีความแช่มชื่นเบิกบาน สัตว์ที่เกิดในภพภูมินี้มีแต่จะได้รับผลของบาปอย่างเดียว ทำให้ต้องทุกข์ทรมานมากจนกระทั่งไม่เปิดโอกาสให้กุศลจิตเกิดขึ้น^{๑๒} นรกโดยความหมายคือสถานที่ที่ปราศจากความเจริญหรือไม่มีความสุข เพราะมีแต่ความทุกข์ทรมานตลอดเวลาที่อกุศลกรรมให้ผล

๓.๒.๑.๑ ลักษณะและการดำรงอยู่แบบนรก

นรก แปลว่า สภาพที่ไม่มี ความเจริญ สภาพที่ไม่มีความสุขอันเป็นความยินดี ไม่มีความเบาใจ นรกภูมินี้เป็นที่เสวยทุกข์ของบุคคลผู้ทำอกุศลกรรมแล้วไปเกิด นรกจึงทำให้เป็นภาวะที่ร้อนรน^{๑๓} นรกนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) มหานรก (มหานิริยะ) ได้ชื่อว่าเป็นนรกขุมใหญ่ (๒) อุสสทนรก ได้ชื่อว่าเป็นนรกขุมเล็กที่เป็นบริวาร ซึ่งจะได้กล่าวโดยลำดับดังนี้

นรกขุมใหญ่ที่ชื่อว่า มหานรคนั้นมี ๓ ชื่อ^{๑๔} คือ

- ๑) ฉฬสายนิกนรก หมายถึง นรกที่มีฉฬสายนะ ๖ เป็นเหตุเกิดทุกขเวทนาอันแผ่ตร้อน
- ๒) สังขุสมาณนรก หมายถึง นรกที่สัตว์นรกต้องถูกแทงด้วยขอเหล็ก
- ๓) ปัจจัตตเวทนียนรก หมายถึง นรกที่สัตว์นรกก่อทุกขเวทนาให้เกิดแก่ตนเอง

^{๑๒} บรรจบ บรรณรุจิ, โอปปาติกะชีวิตหลังความตาย, หน้า ๓๓.

^{๑๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๒๔.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๑๒/๕๕๐, ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๕๑๒/๓๒๙.

จะสังเกตเห็นได้ว่า ผัสสายตนะ ๖ นั้น เป็นความทุกข์ที่เกิดจากโทสะเป็นมูล เพราะเป็นความทุกข์ที่เกิดจากทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นอายตนะภายในที่ไปถูกต้องกระทบสัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นอายตนะภายนอกนั้นประสบกับสิ่งที่ทำให้เกิดอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ไม่น่าประสพพบเจอ และสังกัสมหาตนรก ดูเหมือนว่าจะเป็นนรกที่ถูกไฟแห่งโทสะทิมแทงซึ่งทำให้สัตว์โลกหรือมนุษย์รู้สึกเหมือนมีขอเหล็กมาเกี่ยวหรือทิมแทง ส่วนปัจจัยตเวทนิยนรก ดูเหมือนจะมีอารมณ์โทสะที่เกิดขึ้นกับตนตลอดเวลา โดยรวมแล้วก็เป็นชื่อของมหานรก

มหานรknนั้นเป็นนรกใหญ่มีทั้งหมด ๘ ชุม^{๑๕} คือ (๑) สัญชีวนรก (๒) กาฬสุตตนรก (๓) สังฆานนรก (๔) ฐาปนนรก (๕) ชาลโรจวนรก (๖) ฐุมโรจวนรก (๗) ตาปนนรก (๘) ปตาปนนรก (๙) อเวจีมหานรก ซึ่งมีคำแปลและความหมายดังต่อไปนี้

๑) สัญชีวนรก นรกที่ตายแล้วฟื้น หมายถึงสัตว์นรกในนรกนี้ถูกสับถูกฟันเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วกลับฟื้นขึ้นมาบ่อย ๆ

๒) กาฬสุตตนรก นรกสายบรรทัดเหล็ก หมายถึงสัตว์นรกวิ่งไปบนแผ่นเหล็กแดง ถ้าล้มลงจะถูกตีด้วยสายบรรทัดเหล็กแดง

๓) สังฆานนรก นรกที่ถูกบดหรือหนีบ หมายถึงมีภูเขาลูกเป็นไฟกลิ้งมาบดขยี้สัตว์ในนรกนี้

๔) ชาลโรจวนรก นรกที่สัตว์ร้องไห้เพราะเปลวไฟ หมายถึงนรกที่มีเปลวไฟพุ่งวูบเข้าทางทวารทั้ง ๔ เผาสัตว์นรกตลอดเวลา

๕) ฐุมโรจวนรก นรกที่สัตว์ร้องไห้เพราะควันไฟ หมายถึงนรกที่มีควันไฟรมสัตว์นรกทางทวารทั้ง ๔ อยู่ตลอดเวลา

๖) ตาปนนรก นรกที่ทำให้ร้อน หมายถึงพวกสัตว์นรกในนรกนี้จะถูกแทงด้วยหลาวเหล็กเท่าลำตาลลูกเป็นไฟ

๗) ปตาปนนรก นรกที่ทำให้ร้อนมาก หมายถึงสัตว์นรกในนรกนี้ถูกไล่ตีหนีขึ้นไปบนภูเขากำแพงที่ร้อน ตกลงมาถูกหลาวเหล็กเสียบแทง

๘) อเวจีมหานรก นรกที่ไม่มีเวลาว่าง หมายถึงนรกที่มีเปลวไฟพุ่งออกมาจากทิศทั้ง ๔ เผาสัตว์นรกอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ สัตว์นรกนั้น (ถูกไฟเผาไหม้) ลอยขึ้นข้างบน จมลงข้างล่าง และลอยขวางคล้ายกับข้าวสารที่ใส่ลงไปในหม้อที่เดือดพล่าน^{๑๖}

^{๑๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๘๓/๔๗.

^{๑๖} อ.ติก.อ. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๗๙.

นรกขุมที่ ๘ นี้ ดูเหมือนว่าสัตว์นรกจะถูกไฟคือโทสะเผาฟาดจิตใจให้ขื่นๆ ลงๆ หรือฟูขึ้น ฟูลงตลอดเวลา กล่าวคือมีอารมณ์โทสะเป็นอย่างมากเกิดขึ้นและอยู่อย่างไม่เป็นสุข ซึ่งทำให้จิตใจของมนุษย์ที่ถูกอารมณ์โทสะมีสภาพจิตใจไม่อยู่กับเนื้อกับตัว เพราะโทสะเกิดได้หลายทวารเหมือนกับการถูกลงโทษทางด้านจิตใจและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมาเป็นตัวกำหนดให้จิตใจเกิดปฏิกิริยา (ความกระตือรือร้น) อีกทีหนึ่ง

มหานรกทั้ง ๘ ขุมนี้แต่ละขุมมีประตู ๔ ด้าน ประตูหนึ่งๆ มีอุสสทนรก (นรกบริวาร) ด้านละ ๔ มหานรกขุมหนึ่งๆ จึงมีอุสสทนรก ๑๖ แห่ง มหานรก ๘ ขุมมีอุสสทนรก ๑๒๘ รวมกับมหานรก ๘ เป็น ๑๓๖ ขุม สำหรับบุคคลที่ทำอนันตริยกรรม^{๑๗} นั้นจะได้ไปบังเกิดในอเวจีมหานรก^{๑๘} และมหานรก ๘ ขุมนี้บัณฑิตกล่าวว่าก้าวพ้นได้ยาก เพราะเกลื่อนกล่นไปด้วยเหล่าสัตว์นรกผู้มีกรรมหยาบช้า แต่ละขุมๆ มีอุสสทนรก ๑๖ ขุม เป็นบริวาร^{๑๙} หากกล่าวถึงที่อยู่หรือที่ตั้งของมหานรคนั้น “มี ๔ มุม ๔ ประตู แบ่งออกเป็นส่วนมีกำแพง เหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยฝาเหล็ก มหานรคนั้นมีพื้นเป็นเหล็ก ลูกโซนโซติช่วงแผ่ไปไกลด้านละ ๑๐๐ โยชน์^{๒๐} ตั้งอยู่ทุกเมื่อ”^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม สัตว์นรกเหล่านั้นไม่สามารถจะออกไปจากมหานรคนั้น เพราะกรรมเป็นปัจจัย เพราะสัตว์เหล่านั้นทำกรรมชั่วร้ายไว้มากยังให้ผลไม่หมดสิ้น^{๒๒} ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงอุสสทนรกซึ่งเป็นนรกขุมเล็กของมหานรกในแต่ละขุม ซึ่งอุสสทนรคนั้นมี ๔ ขุม ดังนี้

๑) คุณนรก^{๒๓} สัตว์นรก ที่มาเกิดได้รับทุกขเวทนาอยู่ในนรกอุจจาระเน่า โดยถูกหนอนกัดกินทั้งเนื้อและกระดูกตลอดจนอวัยวะภายในทั้งหมด

๒) กุกกูลนรก ในที่นี้หมายถึงนรกที่มีเถ้าร้อนประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ภายในเต็มไปด้วยเปลวไฟและถ่านเพลิงขนาดเท่าเรือนยอด^{๒๔}

๓) สิมพลินนรก สัตว์นรกที่ยังมีเศษอกุศลกรรมเหลืออยู่ ถึงแม้พ้นจากนรกที่เถ้าร้อนแล้ว ก็ยังไม่หลุดพ้น ยังต้องเสวยทุกข์จากนรกป่าไม้จืดต่อไป และอสปีตตวนนรก สัตว์นรกที่มาเกิดได้รับ

^{๑๗} อนันตริยกรรม ๕ คือ (๑) ฆ่ามารดา (๒) ฆ่าบิดา (๓) ฆ่าพระอรหันต์ (๔) โลหิตุปบาท (ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้ถึงหทัยพระโลหิต) (๕) สังฆเภท (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน) อ้างใน อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๐/๕๕๕.

^{๑๘} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗๖/๑๕๕.

^{๑๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๘๔/๔๗.

^{๒๐} โยชน์ คือชื่อมาตราวัดระยะทาง เท่ากับ ๔ คาวุต หรือ ๔๐๐ เส้น จึงเท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร ฉะนั้น ๑๐๐ โยชน์จึงเท่ากับ ๑,๖๐๐ กิโลเมตร อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินต์ติ้งแอนด์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๓๔ ; สุนทร ธีรวัช, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๓๘๗.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๗/๓๑๔.

^{๒๒} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๐/๔๘๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๒/๔๐๖-๔๐๗.

^{๒๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๗/๓๑๕-๓๑๖.

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๗/๓๑๖, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒๖๗/๑๗๑.

ทุกข์จากป่าไม้ใบดาบ เช่น ใบมะม่วงซึ่งกลายเป็นหอกดาบ และมีสุนัข แร้งคอยทรมาณขบกัดกินเลือด เนื้อจนกว่าจะสิ้นกรรม เป็นนรกขุมเดียวกัน^{๒๕}

๕) เวตตรณีนรก^{๒๖} สัตว์นรกที่มากเกิดได้รับทุกข์จากน้ำเค็มแสบ ที่มีเครื่องหวายหนาม เหล็ก ใบกลีบบัวหลวงเหล็ก ตั้งอยู่กลางน้ำ ซึ่งคมเป็นกรด มีเปลวไฟลุกโชนตลอดเวลาจนกว่าจะสิ้นกรรมชั่วของตน

นอกจากนั้น ยังมีนรกขุมเล็กที่พระไตรปิฎกไม่อาจจะบรูได้ครบตามที่พระอรุณกถาจารย์ ท่านประพันธ์ไว้ และท้ายที่สุดนี้ยังมีโลกันตนรกซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้

โลกันตนรกมีแต่ความทุกข์มืดมิด มัวเป็นหมอก สัตว์ในนรกนั้นไม่ได้รับประโยชน์จาก แสงสว่างของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์^{๒๗} กล่าวคือ ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โลกันตนรกนั้นมีมืด อยู่เป็นนิตย์ นกกลางวันคืนกลางวันไม่ปรากฏ แต่มีสุนัข ๒ ตัว คือสุนัขดำและสุนัขดำคล้ำ มีตัว กายา ลำสัน แข็งแรงพากันใช้เขี้ยวเหล็กกัดกินผู้ที่จุติจากมนุษย์โลกนี้แล้ว และในนรกที่โหดร้าย มี พวกนายนิรยบาลชื่อกาฬะ และอุปกาละผู้เป็นข้าศึกใช้ดาบและหอกที่ลับไวเป็นอย่างดี เชือดเฉือน และทิ่มแทงคนผู้ทำกรรมชั่วไว้ในภพก่อน ในโลกันตนรกนั้นมีห้าฝนชนิดต่างๆ คือ ฝนหอก ฝนดาบ ฝนแหลน ฝนหลาว มีประกายลุกวาวเหมือนถ่านเพลิงตกลงบนศีรษะสายอสนีบาตศิลาแดงโชนตกลง ทับสัตว์นรกผู้มียกรรมหยาบช้า^{๒๘}

ส่วนอายุของนรกนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับกรรมและประเภทของสัตว์ที่ไปเกิดในนรกขุมต่างๆ

๓.๒.๑.๒ สาเหตุของการเกิดในนรก

เมื่อกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดเป็นสัตว์นรกแล้วพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิถนาคิณฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในนรก เลี้ยงอัตภาพในนรกนั้น ดำรงอยู่ในนรกนั้นด้วยอาหารของสัตว์นรก” และอาหารของสัตว์นรก คือ กรรมที่สัตว์เสวยในนรกนั้น^{๒๙} การเกิดเป็นสัตว์นรกนั้นเน้นไปที่สภาพของจิตที่ประกอบด้วยโทสะ/ ความโกรธ (hatred)^{๓๐} เป็นเหตุชักนำบุคคลให้ไปสู่วิสัยแห่งนรก ซึ่งโทสะในที่นี้ได้แก่ โทสะเจตสิก ที่

^{๒๕} บุญมี เมธางกูร และบุษกร เมธางกูร, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๔ ตอนที่ ๑ วิถีมัตตสังคหวิภาค, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^{๒๖} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๗-๑๔๘/๔๒๑.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๑๖/๖๒๙.

^{๒๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๓๐๖-๑๓๐๗, ๑๓๐๙, ๑๓๑๑/๓๘๔-๓๘๕.

^{๒๙} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/๓๒๕, อภ.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗๗/๓๗๗.

^{๓๐} พระพุทธโฆสะจารย์ วจนา พระคันธสราวิวงศ์ แปลและอธิบาย, อภิธรรมสาธิต : คัมภีร์อรุณกถาของธรรมสังคณีปกรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๔๓๐.

ประกอบกับจิตนั้น มี ๔ ดวง คือ โทสเจตสิก อีสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก และกุกกุจเจตสิก โทสเจตสิกนี้ประกอบได้แต่เฉพาะโทสมูลจิตเท่านั้น

นอกจากนั้น กรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้เกิดจากการที่ตนเองกระทำความชั่ว เกิดจากการชักชวนผู้อื่นบ้าง เป็นผู้พอใจบ้าง เป็นผู้สรรเสริญบ้าง^{๓๑} ซึ่งการกระทำทั้งหมดดังกล่าวมานี้ท่านเรียกว่าเป็นสิ่งที่คนพาลประพฤติ^{๓๒} จากข้อความข้างต้นทำให้สามารถวิเคราะห์สาเหตุถึงการเกิดในนรกได้ดังนี้

ภุมิ (โทสะ) → ข่าสัตว์ (กรรม) → ภพ (สัตตชีวนรก)

ภุมิ (โลภะ) → ประพฤติในกาม (กรรม) → ภพ (กาฬสุตตนรก)

ภุมิ (ราคะ) → ประพฤติในกาม (กรรม) → ภพ (สังฆาฏนรก)

ภุมิ (โทสะ) → วจีหุจรีต ๔ (กรรม) → ภพ (โรรูนรก)

ภุมิ (โมหะ) → เสพของมีนเมาและสุรา → ภพ (มหาโรรูนรก)

ภุมิ (โมหะ) → เล่นการพนัน (กรรม) → ภพ (ตาปนนรก)

ภุมิ (โมหะ) → ติดอบายมุข (กรรม) → ภพ (มหาตาปนนรก)

ภุมิ (โทสะ) → อนันตริยกรรม (กรรม) → ภพ (อวิจินนรก)

๓.๒.๒ ความหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับเดรัจฉาน

เดรัจฉาน (animals) โดยความหมายก็คือสัตว์ที่ไปโดยส่วนขาว หรืออีกนัยหนึ่งสัตว์ที่เป็นไปขาวจากมรรคผล^{๓๓} สัตว์เดรัจฉานเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด สถานที่อยู่ก็อยู่ร่วมกันกับโลกมนุษย์ ซึ่งต่อไปนี้จะได้ระบุถึงสาเหตุแห่งการเกิดของเดรัจฉาน พร้อมทั้งบอกลักษณะและการดำรงอยู่ของเดรัจฉานดังนี้

๓.๒.๒.๑ ลักษณะและการดำรงอยู่แบบเดรัจฉาน

ความหมายของคำว่าเดรัจฉานแบ่งออกเป็น ๒ นัย ดังนี้

นัยที่ ๑ หมายถึง มีความสุขในการเป็นอยู่ และมีความเป็นไปเพียง ๓ ลักษณะ^{๓๔} ดังนี้คือ

^{๓๑} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๒๔/๓๗๕-๓๗๗.

^{๓๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๓๓-๒๓๖/๓๘๓-๓๘๔.

^{๓๓} พระสังฆราชโศติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปริเฉทที่ ๕ เล่ม

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

๑. กามสัญญา รู้จักส่วยกามคุณ หรือมีการสืบทพันธุ์
๒. โจรสัญญา รู้จักกิน รวมทั้งรู้จักนอนด้วย
๓. มรณสัญญา รู้จักกลัวตาย และมีสัญชาตญาณในการเอาตัวรอด

ทั้ง ๓ ลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นสัญญาหรือความรู้ของสัตว์ ซึ่งความรู้ของสัตว์ต่างก็มีในตัวมนุษย์ และมนุษย์ก็เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นสัตว์มีเหตุผล กล่าวคือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (human being as a rational animal) อย่างที่อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวไว้ นอกจากนั้นสัตว์บางจำพวกที่รู้จักผิดชอบชั่วดี หรือรู้จักกุศล อกุศล รู้จักสิ่งที่ควรทำ ไม่ควรทำ รู้ถูกหรือผิด ซึ่งเรียกว่ามีธรรมสัญญาปรากฏอย่างเช่น โปธิสัตว์ ซึ่งสัตว์เดรัจฉานเหล่านี้หาไม่มี

นัยที่ ๒ หมายถึง สัตว์ผู้ไปโดยขวาง ซึ่งขวางในที่นี้คือการขวางทั้งทางกายและทางใจ ที่ว่าทางกายหมายความว่า สัตว์เดรัจฉานทุกชนิด จะมีร่างกายเจริญเติบโตไปในทางขวาง ตลอดทั้งจะไปไหนก็ไปทางขวางคือในทางแนวนอนหรือขนานไปกับโลก ซึ่งไม่ได้เจริญเติบโตแบบไปในทางตรงคือในแนวดิ่งหรือตั้งฉากอย่างมนุษย์ ในส่วนการขวางทางใจนั้น หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด มีใจขวางต่อ โลกุตตรธรรม คือไม่อาจบรรลุมรรคผลได้^{๓๕} สัตว์จำพวกนี้ทั้งหมดถือเป็นอภิปสัตว์ เพราะไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี, กุศล อกุศล, ควรทำ ไม่ควรทำ, ถูกหรือผิด เป็นแต่มีสัญชาตญาณ ด้วยเหตุนี้สัตว์เหล่านี้จึงไม่อาจบรรลุคุณธรรมชั้นสูงได้

อีกประการหนึ่งพึงทราบว่าสัตว์มี ๔ ประเภท^{๓๖} ดังนี้

- ๑) สัตว์เดรัจฉานประเภทที่ไม่มีขา (อภิปติรัจฉาน) ได้แก่ งู ปลา ไส้ เดือน เป็นต้น
- ๒) สัตว์เดรัจฉานประเภทที่มี ๒ ขา (ทวีปติรัจฉาน) ได้แก่ นก และ ไก่ เป็นต้น
- ๓) สัตว์เดรัจฉานประเภทที่มี ๔ ขา (จตุปปติรัจฉาน) ได้แก่ วัว ควาย เป็นต้น
- ๔) สัตว์เดรัจฉานประเภทที่มีขามาก (พหุปปติรัจฉาน) ได้แก่ ตะขาบ กิ้งกือ เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงลักษณะของสัตว์ทุกชนิดแล้ว สัตว์เหล่านี้ต่างก็มีกายหยาบและมีเพศ^{๓๗} แต่โดยรวมแล้วสัตว์เดรัจฉานที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ถูกแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ (Physical) เป็นหลัก กล่าวคือแบ่งตามความต่างโดยประเภท ชนิด รูปร่าง และขนาด นอกจากนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้แบ่งลักษณะการดำรงชีวิตของสัตว์เดรัจฉานออกเป็น ๕ ประเภท^{๓๘} ดังนี้

^{๓๕} พื้น ดอกบัว, แนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ : การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓.

^{๓๖} พระสังฆธรรมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปรจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๔๙.

^{๓๗} แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๙๓.

^{๓๘} พาลบัณฑิตสูตร ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๑/๒๕๖-๒๕๗.

- ๑) สัตว์ดิรัจฉานประเภทมีหญ้าเป็นอาหารมีอยู่ ได้แก่ ช้าง ม้า โค ลา แพะ ฯลฯ
- ๒) สัตว์ดิรัจฉานประเภทมีมูลเป็นอาหารมีอยู่ ได้แก่ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน สุนัขป่า ฯลฯ
- ๓) สัตว์ดิรัจฉานประเภทที่เกิดในที่มืด แกในที่มืด ตายในที่มืด มีอยู่ ได้แก่ แมลง มอด ไล่เดือน ฯลฯ
- ๔) สัตว์ดิรัจฉานประเภทที่เกิดในน้ำ แกในน้ำ ตายในน้ำ มีอยู่ ได้แก่ ปลา เต่า จระเข้ ฯลฯ
- ๕) สัตว์ดิรัจฉานประเภทที่เกิดในที่โสโครก แกในที่โสโครก ตายในที่โสโครก มีอยู่ ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในปลาเน่า แกในปลาเน่า หรือตายในปลาเน่า สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในศพเน่า ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในขมมูกมามาสดที่บูด ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในน้ำครำ ... สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่เกิดในหลุมโสโครก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า อาหารของสัตว์ดิรัจฉานก็เป็นไปตามประเภทของสัตว์นั้นๆ ซึ่งสัตว์เองก็ไม่สามารถปรุงอาหารเองได้อย่างมนุษย์ และที่สำคัญจำพวกสัตว์บกที่เป็นสัตว์เล็กบางชนิดก็เป็นอาหารของสัตว์ใหญ่ โดยทั่วไป สัตว์แต่ละชนิดจะมีลักษณะทางกายภาพที่ถูกออกแบบมาให้มีอาวุธโดยธรรมชาติ เช่น เขา งา เขี้ยว ในการหาอาหาร การหาอาหารของสัตว์ในแต่ละครั้งนั้นอาศัยสัญชาตญาณ (instinct) เป็นหลัก เพราะสัตว์กลัวภัยที่จะเกิดขึ้นในรอบด้านตลอดเวลา (ยกเว้นสัตว์ที่มนุษย์นำไปเป็นสัตว์เลี้ยง) นี่เป็นความทุกข์อีกประการหนึ่ง สัตว์ดิรัจฉานจะมีความสุขความพอใจของตนอยู่บ้าง เพราะไม่ต้องแสวงหาอาหารอยู่ตลอดเวลาเช่นสัตว์นรก สาเหตุก็คือมีอกุศลจิตบางเบาและเป็นแรงผลักดันให้มาอุบัติเช่นนี้^{๓๙} เท่าที่สังเกตจะเห็นว่า สัตว์ดิรัจฉานนั้นมีทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ อาจมีคำถามว่า ระหว่างสัตว์บกกับสัตว์น้ำ สัตว์เหล่าใดมีจำนวนมากว่ากัน คำตอบมีปรากฏในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดที่เกิดบนบก สัตว์เหล่านั้นมีจำนวนน้อย แต่ความจริงนั้นสัตว์เหล่าใดที่เกิดในน้ำ สัตว์เหล่านั้นมีจำนวนมาก”^{๔๐} นอกจากนั้น ยังมีสัตว์อีกหลายชนิดที่ไม่อาจกล่าวถึงได้ทั้งหมด และมีสัตว์บางจำพวกที่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา เช่น เชื้อจุลินทรีย์ เชื้อรา เชื้อไวรัส หรือเชื้อโรคต่างๆ บางอย่าง เหล่านี้ เพราะมนุษย์มีข้อจำกัดในด้านประสาทสัมผัสบางส่วน ซึ่งทางตะวันตกเข้าใจว่ามีเพียงประสาทสัมผัส ๕ อย่าง เพราะมีรากฐานความคิดในเรื่องอายตนะแบบสสารนิยม (materialism)

^{๓๙} เพ็ญแข กิตติศักดิ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎก”, หน้า ๒๘.

^{๔๐} “เอวเมว โข ภิกขเว อปปกา เต สดตา, เย ถลชา, อถ โข เอเตว พหุตรา สดตา, เย อุทกชา. ตัง กิสส เหตุ ฯ เปฯ” โอทกสูตร ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๑๓๕/๔๐๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๓๕/๖๔๒.

ฉะนั้นอายตนะสำหรับชาวตะวันตกจึงเป็นเพียงอุปกรณ์ของมนุษย์ในการรับรู้โลกภายนอกเท่านั้น^{๔๑} ซึ่งจำเป็นต้องใช้เครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัยในการช่วยให้มองเห็นเชื้อโรคดังกล่าวนี้

อย่างไรก็ตาม ตามความเชื่อแบบไตรภูมิ สัตว์เดรัจฉานชนิดพิเศษอย่างนาคร ครุฑ กินนร และ ราชสีห์^{๔๒} มีอยู่ต่างหากจากโลกมนุษย์ และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่า กำเนิดสัตว์เดรัจฉานไม่เรียกว่า “ทุกข์” เพราะในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานมีสัตว์ที่มีอำนาจมากอย่างนาคราชเป็นต้นอยู่ด้วย หากกล่าวโดยทั่วไป กำเนิดสัตว์เดรัจฉานก็จัดเป็นทุกข์ภูมิได้เช่นกัน เพราะมีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากกว่ามนุษย์และไม่สามารถตรัสรู้มรรคผลได้^{๔๓}

ส่วนอายุของสัตว์เดรัจฉานมีตั้งแต่ ๑ สัปดาห์ ไปถึง ๑๐๐ ปี หรือกว่า ๑๐๐ ปี ๑ สัปดาห์ ได้แก่ ยุง, ๑๐-๑๕ ปี ได้แก่ สุนัข, ๒๐-๓๐ ปี ได้แก่ วัว ควาย ม้า, ๖๐-๑๐๐ ปี ได้แก่ ช้าง ฯลฯ ดังนั้น อายุของสัตว์เดรัจฉานกำหนดลงไปไม่ได้แน่นอน^{๔๔}

๓.๒.๒.๒ สาเหตุของการเกิดเป็นเดรัจฉาน

สัตว์เดรัจฉานนั้นมีส่วนประกอบของชีวิตเหมือนมนุษย์ คือมีร่างกายและจิตใจ จิตของสัตว์เดรัจฉานก็เหมือนมนุษย์ คือควบคุมการทำงานของร่างกาย รับรู้อารมณ์ต่างๆ ทางอวัยวะรับสัมผัสคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และยังมีคุณธรรมหรือกิเลสปรุงแต่งจิตเช่นเดียวกับมนุษย์^{๔๕} เมื่อกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดเป็นเดรัจฉานแล้วพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิฉฉาทิฎฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เลี้ยงอัตภาพในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้น ดำรงอยู่ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานนั้นด้วยอาหารของเหล่าสัตว์ผู้เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน” และอาหารของสัตว์ดิรัจฉาน คือ หย้า ใบไม้ เป็นต้น^{๔๖} การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้นเน้นไป

^{๔๑} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาในอิทธิธรรมปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, เอกสารไฟล์ PDF), หน้า ๒.

^{๔๒} นาคหรือพญานาคมี ๔ ประเภทคือ (๑) ภูฏมุข (๒) ปุติมุข (๓) อคคิมุข (๔) สตถมุข รวมทั้งหมดมี ๑๐๒๔ ชนิด ส่วนครุฑหรือพญาครุฑ จัดเข้าในประเภทของนกถือเป็นสัตว์ใหญ่ที่สุดในสัตว์จำพวกนก ส่วนกินนรมี ๗ อย่างคือ (๑) เทวกินนร (๒) จันทกินนร (๓) ทมกินนร (๔) ทนทมาณกินนร (๕) โคนตกินนร (๖) สกุนกินนร (๗) กัณณปาจรณกินนร กินนรมีอายุ ๑,๐๐๐ ปี ส่วนราชสีห์มี ๔ อย่าง คือ (๑) ดินสีหะ (๒) กาสสีหะ (๓) บัณทุสีหะ (๔) เกสรสีหะ คุรยาละเอียดใน พระสัทธรรมโชติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๕๐-๕๖.

^{๔๓} วิชระ งามจิตรเจริญ, ศ.,ดร, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๖๐.

^{๔๔} มาฆะศรี คหฺภูฎา, “ความคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, หน้า ๗๔.

^{๔๕} บรรจบ บรรณรุจิ, โอปปาติกะชีวิตหลังความตาย, หน้า ๗๐.

^{๔๖} อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/๓๒๖, อภ.ทสก.อ. ๓/๑๗๗/๓๗๗.

ที่สภาพของจิตที่ประกอบด้วยโมหะ/ความหลง (delusion)^{๔๗} เป็นเหตุชักนำบุคคลให้ไปสู่วิสัยแห่งสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งโมหะในที่นี้ได้แก่ โมหเจตสิก ที่ประกอบกับจิตนั้น มี ๔ ดวง คือ โมหเจตสิก อหิริกเจตสิก อนอตตปเจตสิก และอุทัจจเจตสิก โมหะนี้ประกอบกับอกุศลเจตสิกได้ทั้งหมด

๓.๒.๓ ความหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับเปรต

ในเรื่องของเปรตนั้นมีระบุไว้ในคัมภีร์เปตวัตถุ (เรื่องของเปรต) ชาวตะวันตกที่ศึกษาพระพุทธศาสนาได้แปลคำว่า “เปรต” (สันสกฤต) หรือ “เปต” (บาลี) เป็นศัพท์ภาษาอังกฤษว่า The departed หมายถึง ผู้จากไปคือผู้ตาย หรือไม่ก็ใช้ว่า The hungry ghost หมายถึง ผีผู้หิวโหย ก็คือเปรตนั่นเอง^{๔๘}

๓.๒.๓.๑ ลักษณะและการดำรงอยู่แบบเปรต

เปรต (hungry ghost) หมายถึง ผู้ที่จากโลกนี้ไปคือผู้ตายหรือผู้ล่วงลับไปแล้วเป็นความหมายโดยทั่วไป พวกที่ตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่า เปตะ หรือเปรตในความหมายนี้ก็ดี เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี และเปรตในที่นี้หมายถึงสัตว์จำพวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่าเปตวิสัย จำพวกที่ได้รับทุกข์เวทนาต่างๆ ตามผลอกุศลกรรมที่ตนได้ทำไว้ เช่น อตถยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่รับประทานไม่ได้ หรือรับประทานได้แต่ยากที่จะรับประทาน เพราะมีปากเท่ารูเข็ม หรือรับประทานเข้าไปได้แต่กลายเป็นหนอง เลือด เป็นมูตร (ปัสสาวะ) เป็นคูล (อุจจาระ)^{๔๙} คำว่า เปรต นั้น ได้แก่ ผี ยักษ์ และเปรต เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป และเปรตก็มีหลายจำพวกด้วยกัน บางจำพวกเป็นเปรตเล็ก บางจำพวกก็เป็นเปรตใหญ่ และเปรตนี้เนรมิตตัวให้เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา (อิฏฐารมณ์) หรือเป็นอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา (อนิฏฐารมณ์) ก็ได้ ฝ่ายอารมณ์ที่น่าปรารถนาก็ให้เห็นเป็นเทวดา เป็นชาย เป็นหญิง ฤๅษี พระ แม่ชี ถ้าเป็นฝ่ายอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาก็ให้เห็นเป็นวัว ควาย ช้าง สุนัข รูปร่างสัณฐานน่ากลัว มีศีรษะใหญ่ ตาพอง และบางทีก็ไม่ปรากฏชัด เพียงแต่ให้เห็นเป็นสีดำ แดงขาว ซึ่งเปรตเหล่านี้จำต้องเสวยความทุกข์ตามผลกรรมของตนอยู่นาน^{๕๐} จะเห็นได้ว่า เปรตมีภพเป็นสถานที่อยู่ห่างไกลความสุข เพราะมีความอดอยากโหยหิวอาหารเป็นลักษณะ และเปตวิสัยภูมินี้เป็นภพอันเป็นสถานที่ได้รับความทุกข์น้อยกว่าความทุกข์ในนรก เปรตนี้มีอยู่หลายจำพวก ที่อยู่ของเปรตไม่ได้ตั้งอยู่ที่ใดที่หนึ่งเป็นการเฉพาะ กล่าวคือเปรตทั้งหลายอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไปในโลกเช่นเดียวกับมนุษย์และสัตว์

^{๔๗} พระพุทธโฆษาจารย์ ญาณ พระคัมภีร์สาราณิกวงศ์ แปลและอธิบาย, อัญญสาลินี : คัมภีร์อรรถกถาของธรรมสังคณีปกรณ์, หน้า ๔๓๐.

^{๔๘} บรรจบ บรรณรุจิ, โอปปาติกะชีวิตหลังความตาย, หน้า ๙.

^{๔๙} ชู.เปต. (ไทย) ๒๖/๕๔/๑๗๖.

^{๕๐} พระสังฆธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๕๙.

เครื่องจัน^{๕๑} และที่อยู่ของเปรตทั้งหมดแต่ละจำพวกจะอยู่ตามป่าเขาลำเนาไพร ทะเล มหาสมุทร หมู่บ้าน และตามตัวเมือง กล่าวคือเปรตทุกจำพวกไม่มีที่อยู่เป็นการเฉพาะเหมือนกับสัตว์นรก เปรตนี้แบ่งออกเป็น ๒๑ จำพวกตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท^{๕๒} ดังนี้

- ๑) อัญญิสสังขลิกเปรต เปรตมีแต่โครงกระดูก
- ๒) มังสเปสิเปรต เปรตมีแต่ร่างชิ้นเนื้อ
- ๓) มังสปิณฑเปรต เปรตร่างก้อนเนื้อ
- ๔) นิจฉวิเปรต เปรตร่างเหมือนเพศชายไม่มีผิวหนัง
- ๕) อสีโลมเปรต เปรตร่างมีขนเป็นดาบ
- ๖) สัตติโลมเปรต เปรตมีขนเป็นหอก
- ๗) อสุโลมเปรต เปรตร่างมีขนเป็นลูกศร
- ๘) สุจิโลมเปรต เปรตร่างมีขนเป็นเข็ม
- ๙) สุจิเปรต เปรตร่างถูกเข็มทิ่มแทง
- ๑๐) กุมภกัณฑเปรต เปรตอันทะโศกเศร้าหม่น
- ๑๑) สลีสกเปรต เปรตจมหลุมकुณจนทวัมศีระชะ
- ๑๒) คุณฑาทเปรต เปรตผู้จมหลุมकुณจนทวัมศีระชะ
- ๑๓) นิจฉวิเปรต เปรตเพศหญิงที่ไม่มีผิวหนัง
- ๑๔) มังคุลิเปรต เปรตเพศหญิงมีรูปร่างหน้าเกลียดมีกลิ่นเหม็น
- ๑๕) โอกลินีเปรต เปรตเพศหญิงถูกถ่านเพลิงเผารอบตัว
- ๑๖) อสีสกพันธเปรต เปรตที่ไม่มีศีระชะ (ศีระชะขาด)
- ๑๗) ปาปภิกษุเปรต เปรตมีรูปเป็นภิกษุชู้ (ภิกษุเปรต)
- ๑๘) ปาปภิกษุณีเปรต เปรตมีรูปเป็นภิกษุณีชู้ (ภิกษุณีเปรต)
- ๑๙) ปาปสิกขมานาเปรต เปรตมีรูปเป็นสิกขมานาชู้ (สิกขมานาเปรต)
- ๒๐) ปาปสามเณร เปรตมีรูปเป็นสามเณรชู้ (สามเณรเปรต)

^{๕๑} สุนทร ณ รัชชี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๔๐๕.

^{๕๒} ลักขณสังยุต ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐๒-๒๒๒/๓๐๓-๓๑๒.

๒๑) ปาปสามเณรี เปรตมีรูปเป็นสามเณรีชัว (สามเณรีเปรต)

เรื่องของเปรตนั้นมีที่มาในอัฐกถาเปตวัตถุ ๔ ประเภท^{๕๓} คือ

(๑) ปรัตตูปชีวิกเปรต เป็นเปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้ โดยการอุทิศส่วนกุศลให้ จึงจะได้รับซึ่งถือว่าเปรตชนิดนี้ตั้งอยู่ในฐานะคือมีโอกาสที่เหมาะสม

(๒) ขุปปิปาสาเปรต เป็นเปรตที่ถูกเปิดเปียนด้วยการหิวข้าว หิวน้ำ ซึ่งมีความอดอยากอยู่เสมอ

(๓) นิชฌามัตถิกเปรต เป็นเปรตที่ถูกไฟเผาให้เราร้อนอยู่เสมอ

(๔) กาลกัญจิกเปรต เป็นเปรตในจำพวกอสุร เป็นชื่อของอสุราที่เป็นเปรต

จะเห็นได้ว่า ปรัตตูปชีวิกเปรตนั้นสามารถรับส่วนบุญจากการที่มีบุคคลทำบุญแล้วอุทิศไปให้จึงจะได้รับ ส่วนเปรตทั้ง ๓ ประเภทหลังก็มีนัยตรงกันข้าม

แต่ก็มีการระบุถึงเปรตที่พระโพธิสัตว์จะไม่ไปเกิด นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์เป็นต้นไปย่อมไม่ได้ไปเกิดเป็นเปรต ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) ขุปปิปาสาเปรต (๒) นิชฌามัตถิกเปรต (๓) กาลกัญจิกเปรต^{๕๔}

การเกิดเป็นเปรตในประเภทต่างๆ นั้น ล้วนมีกรรมที่เคยกระทำไว้เป็นตัวกำหนด แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เปรตนั้นสามารถจำแนกลักษณะได้เป็น ๒ ประเภท^{๕๕} ได้แก่

๑) เปรตที่มาจากภูมิอื่น เช่น นรกภูมิ ที่ได้รับการเสวยวิบากกรรมในนรกแล้วมาเกิดเป็นเปรตด้วยอำนาจของเศษกรรมบางอย่าง

๒) เปรตที่ไปจากมนุษยโลก กล่าวคือบุคคลนั้นจุติ (ตาย) แล้วไปเกิดเป็นเปรตทันทีด้วยอกุศลวิบากของตน

เรื่องการรับส่วนบุญของเปรตนั้น มีเปรตจำพวกเดียวที่อยู่ในฐานะที่รับส่วนบุญได้นั้นคือปรัตตูปชีวิกเปรตและการรับส่วนบุญของเปรตประเภทนี้จะได้รับส่วนบุญที่ญาติอุทิศไปให้หรือไม่ นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบ ๓ ประการ^{๕๖} คือ

๑) หายกทำบุญด้วยการบริจาคทานในท่านผู้มีศีล เช่น ภิกษุ สามเณร

^{๕๓} พระสังฆธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา, ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๖๑.

^{๕๔} บุญมี เมธากร และบุษกร เมธากร, คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๔ ตอนที่ ๑ วิถีมิตตสังคหวิภาค, หน้า ๒๕.

^{๕๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

^{๕๖} สุนทร ณ รัชสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, หน้า ๔๒๓-๔๒๔.

๒) หายกอุทิส่วนกุศลที่เกิดจากการบริจาคทานนั้นให้แก่ญาติผู้ล่วงลับ

๓) ผู้ไปเกิดเป็นเปรตทราบและอนุโมทนาในบุญกุศลนั้น

อย่างไรก็ตาม ในอรรถกถายังมีข้อยกเว้นสำหรับเปรตประเภทหนึ่ง ได้แก่ เวมานิกเปรตที่เกิดด้วยติเหตุกะ (ปฏิสนธิจิตประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ) สามารถตรัสรู้ได้ เช่น ปิยักรมาตายักขิณีและอุตตรมาตายักขิณีพึงธรรมแล้วบรรลุโสดาปัตติผล เวมานิกเปรตจึงไม่จัดอยู่ในอบายภูมิอย่างเปรตประเภทอื่นๆ^{๕๗}

ส่วนอายุของเปรตนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับกรรมและประเภทของสัตว์ที่เกิดในเปรตต่างๆ

อย่างไรก็ตาม เรื่องของเปรตที่กล่าวมานี้ยังมีอีกจำนวนมากที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งระบุไว้ในขุททกนิกาย เปตวัตถุ เล่มที่ ๒๖ เพราะในที่นี้ไม่อาจนำเรื่องเปรตมาแล้วได้ทั้งหมด

๓.๒.๓.๒ สาเหตุของการเกิดเป็นเปรต

เมื่อกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดเป็นเปรตแล้วพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้ว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิถิลาปฏิสนธิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในภูมิแห่งเปรต เลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยอาหารของเหล่าสัตว์ผู้เกิดในภูมิแห่งเปรต หรือเลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยปัตติทานมัยกุศลจากมนุษย์โลกนี้ที่มีมิตร อำมาตย์ หรือญาติสาโลหิตของตนอุทิศให้” การเกิดเป็นเปรตนั้นเน้นไปที่สภาพของจิตที่ประกอบด้วยโลภะ/ความโลภ (greed)^{๕๘} เป็นเหตุชักนำบุคคลให้ไปสู่วิสัยแห่งเปรต ซึ่งโลภะในที่นี้ได้แก่ โลภะเจตสิก ที่ประกอบกับจิตนั้น มี ๓ ดวง คือ โลภเจตสิก ทิฏฐิเจตสิก และมานะเจตสิก โลกนี้ประกอบได้เฉพาะแต่โลกมูลจิตเท่านั้น และอาหารของเปรต (จำพวกหนึ่ง) คือ น้ำลาย น้ำมูก เป็นต้น หรือเปรตอีกจำพวกหนึ่งเรียกว่าปรตตูปชีวีเปรตที่ต้องอาศัยผู้อื่นให้ เรียกว่า ปัตติทานมัยกุศล หมายถึงบุญกุศลที่สำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ เป็นวิธีทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (ข้อ ๖ ในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐)^{๕๙} ดังนั้นเปรตจำพวกปรตตูปชีวีเปรตเป็นเปรตที่ตั้งอยู่ในฐานะที่รับส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศไปให้ได้

๓.๒.๔ ความหมายเบื้องต้นเกี่ยวกับอสุรกาย

^{๕๗} วัชรระ งามจิตรเจริญ, ศ.,ดร., พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๕๘.

^{๕๘} พระพุทธโฆสจารย์ รัตนาวุธ พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและอธิบาย, อรรถสาลี : คัมภีร์อรรถกถาของธรรมสังคณีปกรณ์, หน้า ๔๓๐.

^{๕๙} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/๓๒๖, อ.ทสก.อ. ๓/๑๗๗/๓๗๗

อสุรกาย (belligerent demons) เป็นภพที่ปราศจากความสนุกสนานร่าเริง เพราะสัตว์ประเภทนี้มีกุ่นวายอยู่กับสงครามมุ่งแต่จะเอาชนะผู้อื่น โลกมาก มักรั้วไฟสูง จึงไม่สามารถประกอบกุศลกรรมใดๆ ได้^{๖๐} จะเห็นได้ว่าเป็นภพภูมิที่มีแต่ความเศร้าหมอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นสัตว์ที่ไม่มีความรุ่งโรจน์ในทางเป็นใหญ่และความสนุกสนานรื่นเริง สัตว์ที่เกิดในภูมินี้มักได้ความอดอยากอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการหิวกระหายน้ำ กล่าวคือมีความเป็นอยู่อย่างฝืดเคืองในเรื่องการอุปโภคบริโภค หากพิจารณาจากความหิวกระหายแล้วก็จัดอยู่ในประเภทเดียวกันกับเปรตนั่นเอง

๓.๒.๔.๑ ลักษณะและการดำรงอยู่แบบอสุรกาย

จำพวกสัตว์ที่เกิดเป็นอสุรกายนั้นมี ๓ ประเภท^{๖๑} ดังนี้

- ๑) เทวอสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็นเทวดา
- ๒) เปตอสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็นพวกเปรต
- ๓) นิรยอสุรา ได้แก่ อสุรกายที่เป็นสัตว์นรก
- ก. เทวอสุรกายมี ๖ คือ

๑) เวปจิตตอสุรกาย ที่เรียกว่า อสุรกาย เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวอสุรกายทั้ง ๕ นี้ อยู่ใต้ภูเขาสินรุ แต่สงเคราะห์เข้าใจจำพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์

- ๒) ราหูอสุรกาย
- ๓) สุพลีอสุรกาย
- ๔) ปหารอสุรกาย
- ๕) สัมพรตอสุรกาย

๖) วินิปาตอสุรกาย มีรูปร่างก็เล็กกว่า อำนาจก็น้อยกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ที่อยู่ก็อาศัยอยู่ในโลกมนุษย์ เช่น ตามป่า เขา ต้นไม้ และศาลที่เขาปลูกไว้ เป็นบริวารของกุมภัณฑ์เทวดา สงเคราะห์เข้าใจจำพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

- ข. เปตอสุรกายมี ๓ คือ

^{๖๐} อีริโซติ เกิดแก้ว, ผศ., พุทธปรัชญา : มติการมองโลกและชีวิตตามความจริง, หน้า ๑๔๒.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕-๗๖.

๑) กาลกัญจิกเปรตอสุรกาย มีร่างกายใหญ่โต แต่ไม่มีใครมีแรง เพราะมีเลือดเนื้อน้อย มีสีอันคล้ายไปไม้แห้ง ตาโปนออกมาคล้ายกับตาของปู มีปากเท่ารูเข็ม และตั้งอยู่กลางศีรษะ ที่เรียกเปรตจำพวกนี้ว่าเป็นอสุรกาย เพราะไม่สว่างรุ่งโรจน์

๒) เวมานิกเปรตอสุรกาย เสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่กลางคืนได้เสวยสุขเหมือนกับความสุขในชั้นดาวดึงส์ และเพราะเหตุว่าได้เสวยสุขในเวลากลางคืนเหมือนกับเทวดาชั้นดาวดึงส์นี้ จึงได้เรียกว่า อสุรา

๓) อาวุจิกเปรตอสุรกาย เป็นจำพวกเปรตที่ประหัตประหารซึ่งกันและกันด้วยอาวุธต่างๆ ที่เรียกเปรตจำพวกนี้ว่าเป็นอสุรกาย เพราะมีความเป็นอยู่ตรงกันข้ามกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีความรักใคร่ซึ่งกันและกัน ส่วนอาวุธิกเปรตนี้มีแต่การประหัตประหารซึ่งกันและกัน

ค. นิรยอสุรกายมี ๑ เท่านั้น

นิรยอสุรกาย มีอย่างเดียว เป็นสัตว์นรกจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีความเป็นอยู่เหมือนค่างวาว เกาะอยู่ตามขอบจักรวาล หิวกระหายเป็นกำลัง เกาะไปพลางไต่ไปพลาง ไปพบพวกเดียวกัน โผเข้าไปจะกินเป็นอาหารก็พลัดตกลงไปในน้ำกรตข้างล่างละลายไปทันที แล้วเกิดขึ้นมาใหม่ ตกตายไปอีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะหมดกรรม

ที่เรียกว่าสัตว์นรกจำพวกนี้อสุรกายก็เพราะว่า มีอารมณ์ตรงกันข้ามกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอารมณ์ล้วนแต่ที่น่ายปรารถนา (อิฏฐารมณ์) ส่วนนิรยอสุรกายนี้มีแต่อารมณ์ที่ไม่น่ายปรารถนาทั้งนั้น

ส่วนอายุของอสุรกายนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับกรรมและประเภทของสัตว์ที่ไปเกิดในอสุรกาย

สรุปความได้ว่า อสุรกายภูมินี้ จำพวกอสุรกายฝ่ายชั่วสามารถสงเคราะห์เข้าไปในเปตภูมิหรือเปตคติ และจำพวกอสุรกายฝ่ายดีสามารถสงเคราะห์เข้าไปในเทวภูมิหรือเทวคติ ซึ่งเป็นเปรตจำพวกที่มีความเป็นอยู่เป็นพิเศษ เปรตพิเศษนี้จึงเรียกว่าอสุรกาย

๓.๒.๔.๒ สาเหตุของการเกิดเป็นอสุรกาย

เมื่อกล่าวถึงสาเหตุของการเกิดเป็นอสุรกายแล้วเกิดจากบุคคลบางคนที่อยู่ในโลกนี้เป็นผู้มียศและทรัพย์พอสมควร หรือใหญ่ยิ่งก็ตาม แต่บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีจิตใจไม่ดีหรือเป็นผู้ได้สดับรับฟังน้อย ฉะนั้น จึงไม่สามารถจะเลือกเฟ้นว่า บุคคลใดควรจะยกย่องสรรเสริญ และบุคคลใดไม่ควรยกย่องสรรเสริญ เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาจึงได้ใช้อำนาจและทรัพย์สมบัติไปในทางที่ผิด คือบุคคลที่มีคุณงามความดีมีศีลธรรมควรยกย่องสรรเสริญ ก็กลับใช้อำนาจทางกายกดขี่ข่มเหงใช้อำนาจทางวาจา กล่าวคำดูถูกตีเตียน ส่วนบุคคลที่ไม่ดีมีความประพฤติทุจริตผิดศีลธรรมก็กลับไปยกย่องสรรเสริญ บุคคลเช่นนี้เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมไป

บังเกิดในอสุภภูมิ^{๖๒} การเกิดเป็นอสุภกายนั้นเน้นไปที่สภาพของจิตที่ประกอบด้วยโลภะ (greed) เป็นเหตุชักนำบุคคลให้ไปสู่วิสัยแห่งอสุภกาย ซึ่งโลภะในที่นี้ได้แก่ โลภะเจตสิก ที่ประกอบกับจิตนั้น มี ๓ ดวง คือ โลภเจตสิก ทิฏฐิเจตสิก และมานะเจตสิก โลกนี้ประกอบได้เฉพาะแต่โลภมูลจิตเท่านั้น

จากเบื้องต้นที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ความมีอยู่ของอบายภูมิในพุทธปรัชญาเถรวาทดูเหมือนว่า จะมีอยู่อย่างปรัชญาจิต (philosophy of mind) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาบริสุทธิ์ (pure philosophy) ในสาขาอภิปรัชญา เพราะจิตนิยมเชื่อว่า มนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ (๑) ร่างกาย (๒) จิต โดยเชื่อว่าจิตสำคัญกว่าร่างกาย กล่าวคือ จิตเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์มีสภาพอมตะ และวิถีชีวิตมนุษย์เป็นไปตามการบังคับบัญชาของจิต^{๖๓} ซึ่งเหมือนกับสุภาษิตไทยที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” แต่หากพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวว่าจิตเป็นตัวตนของมนุษย์อย่างถาวรเช่นนั้นไม่ เพราะจิตมีสภาพเป็นอนัตตาที่มนุษย์หรือสัตว์โลกไม่สามารถบังคับบัญชาให้อยู่ในลักษณะเดิมได้ ด้วยเหตุที่จิตมีสภาพเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ และไม่มีตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน หากแต่พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่าจิตมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นลักษณะเฉพาะ และการบ่งบอกถึงสภาพหรือความเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์โลกหรือบุคคลไปสู่ นรก เปรต และอสุภกายนั้น มีทั้งการระบุในเรื่องของการกระทำที่ถูกจิตสะสมไว้ และกรรมจึงเป็นตัวชักนำให้จิตจุติและถือปฏิสนธิจิตในภายหลัง จึงทำให้มีสถานที่ (space) อย่างพร่องรับไปตามกาลเวลา (time) ของแต่ละขณะจิตที่เกิดขึ้นในชีวิตหนึ่งๆ ดังนั้น การอยู่ในภพใดก็ตาม (ยกเว้นอรุปรหม) สัตว์โลกจึงมีทั้งกาย (รูป) และใจ (นาม) อยู่ด้วยเสมอ และพุทธปรัชญาเถรวาทก็ไม่ใช่ออกนิยม (monism) ที่ถือนามรูปเป็นความจริงอย่างเดียว หากแต่ระบุอยู่อย่างเป็นอิสระก็มี เช่น มหาภูตรูป (ดิน น้ำ ไฟ ลม) ต่างๆ นามที่อยู่เป็นอิสระก็มี เช่น อรุปรหม ดังนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นสัจนิยม (realism) เพราะเป็นสิ่งสากลมีอยู่จริง และมีอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่ว่าเราจะรับรู้หรือไม่ก็ตาม^{๖๔}

๓.๓ บทสรุป

เรื่องของอบายภูมิ ๔ ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นสามารถสรุปการวิเคราะห์ได้ว่า อบายภูมิ ๔ คือ นรก เปรต และอสุภกาย ถือได้ว่าจัดอยู่ในภพภูมิชั้นต่ำ อบายภูมินี้ถือเป็นทุกติแต่ทุกติในอบายภูมิสามารถแบ่งออกเป็นได้ ๒ นัย^{๖๕} คือ

^{๖๒} พระสังฆธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, *ปรหมัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา*, ปรจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑, หน้า ๘๒.

^{๖๓} มหาวิทยาลัยรามคำแหง, *ปรัชญาจิต : Philosophy of Mind*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

^{๖๔} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๖๕} บุญมี เมธางกูร และบุษกร เมธางกูร, *คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปรจเฉทที่ ๔ ตอนที่ ๑ วิถีมัตตสังคหวิภาค*, หน้า ๑๐-๑๑.

นัยที่ ๑ เป็นทุกตัญญูโดยตรง คือ นรก เปรต และอสุรกายมีลักษณะเหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือมีความเป็นโอปปาติกะที่เมื่อบุคคลหรือสัตว์นั้นจุติแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในภพใดภพหนึ่งในบรรดาของนรก เปรต และอสุรกายดังกล่าวมานี้ นอกจากนั้นยังมีรูปกาย ที่เป็นอย่งไม่น่าปรารถนา (อนิฏฐารมณ์) ด้วย ในบางครั้งก็เรียก สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ว่า เปตติ อย่างเดียวกัน

นัยที่ ๒ เป็นทุกตัญญูโดยอ้อม คือสัตว์เดรัจฉานในบุคคลหรือสัตว์ที่ถือปฏิสนธิเป็นกำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ (อณฑชโยนิ) หรือกำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์ (ชลาพุชโยนิ) หรือกำเนิดของสัตว์ที่เกิดในเถาไคลหรือเกิดในที่ชื้นแฉะหมักหมม (สังเสทชโยนิ) เหตุที่สัตว์เดรัจฉานเป็นทุกตัญญูโดยอ้อม เพราะเป็นสัตว์ที่ได้รับความลำบากโดยไม่แน่นอน เช่น สัตว์เดรัจฉานบางจำพวก เช่น พระยาราชสีห์ พระยานาค และพระยาครุฑ ล้วนมีความสุขมาก และมีฤทธิ์มากด้วย แม้สัตว์เลื้อยบางจำพวกมี สุนัข นก ไก่ เป็นต้น มีเจ้าของรักหวงแหนปรนนิบัติให้ได้รับความสุขสบายเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งถึงสภาวะที่แตกต่างกันของอบายภูมิทั้ง ๓ คือ นรก ภูมิ เปตติวิสัยภูมิ และอสุรกายภูมิ กล่าวคือ นรกภูมิเป็นภูมิที่ประสบทุกขเวทนาอย่างร้อนแรงเพราะวิบากกรรมของตน หาได้อยู่เป็นสุขไม่ ส่วนเปตติวิสัยภูมินั้นประสบทุกขเวทนาเพราะความอดอยากและโหยหิวอาหารเป็นส่วนมากตามวิบากกรรมของตน และอสุรกายภูมิประสบทุกขเวทนาเพราะความอดอยากและหิวกระหายน้ำเป็นประมาณด้วยวิบากของตน หากแต่มีลักษณะอย่างหนึ่งที่มีเหมือนกันคือความทุกข์ที่ต้องประสบพบเจอกับสัตว์ที่เกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ อย่างไรก็ตาม ตีรจนาจานภูมิเป็นสัตว์ที่ถือว่าประสบกับความทุกข์ไม่มากเท่ากับสัตว์ที่อยู่ในภูมิทั้ง ๓ ดังกล่าวนั้น

สัตว์เดรัจฉานนับว่าเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด เพราะอยู่บนพื้นที่เดียวกัน สามารถมองเห็นและสัมผัสได้ จึงไม่มีปัญหาเรื่องความมีอยู่จริงของสัตว์ประเภทนี้เหมือนอย่างสัตว์ในภูมิอื่น นอกจากนี้ เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉานโดยทั่วไป เป็นภูมิที่ไม่มีที่อยู่เฉพาะเป็นของตนเอง แต่อาศัยอยู่ในภพของสัตว์ในภูมิอื่นๆ มีมนุษย์เป็นต้น การจำแนกภพหรือภูมิเหล่านี้จึงไม่ได้หมายความว่าโลกหรือที่อยู่เฉพาะสำหรับสัตว์ทุกประเภทตามที่จำแนกไว้^{๖๖} ส่วนสาเหตุการเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก เปรต และอสุรกาย เหล่านี้ เกิดจากการล่วงละเมิดหรือประพฤติผิดไปจากกุศลธรรมบททั้ง ๑๐ ประการ ซึ่งได้แก่การประพฤติอกุศลกรรมบทที่เป็นไปทางกายทุจริต วาจาทุจริต และมโนทุจริต โดยเฉพาะมโนทุจริตนี้เป็นโทษทางมโนกรรมที่มีเจตนาเป็นอกุศลและมีความสำคัญที่ทำให้บุคคลเป็นมิถิยาปฏิญญ คือมีความเห็นผิดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ๑๐ ประการ^{๖๗} ดังนี้

๑) เห็นว่าทานที่ให้แล้วไม่มีผล

^{๖๖} วชิระ งามจิตฺตเจริญ, ศ.,ดร, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๔๕-๕๕.

^{๖๗} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๗/๓๕๙ ; พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

- ๒) เห็นว่ายัญที่บูชาแล้วไม่มีผล
- ๓) เห็นว่าการเซ่นสรวงไม่มีผล
- ๔) เห็นว่าผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วไม่มี
- ๕) เห็นว่าโลกนี้ไม่มี คือโลกที่เราอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่ได้แตกต่างกันจากโลกอื่น กล่าวคือไม่ต้องสมมติว่ามีโลกนี้
- ๖) เห็นว่าโลกหน้าหรือชาติหน้าไม่มี คือเกิดหนเดียวตายหนเดียว
- ๗) เห็นว่ามารดาไม่มีคุณ
- ๘) เห็นว่าบิดาไม่มีคุณ
- ๙) เห็นว่าไม่มีสัตว์ที่จะไปเกิด คือเชื่อว่าตายแล้วสูญ (ไม่มีโอปปาติกะอย่างสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดา และพรหม)
- ๑๐) เห็นว่าไม่มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งโลกนี้ และโลกหน้าด้วย ปัญญาอันยังเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก

ดังกล่าวมานี้ถือว่าการกระทำหรือกรรมที่เป็นอกุศลมูลเป็นตัวกำหนดให้เกิดผลหรือวิบาก หากมองในแง่กรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะเป็นนัยัตินิยม (determinism) ส่วนกรรมใดจะให้ผลหรือไม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่าเราทำกรรมใหม่เช่นใด ซึ่งกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดผลตามมานี้เรียกว่า “อโหสิกรรม” กล่าวคือเหตุไม่บังคับผลตายตัว หากมองในแง่พุทธปรัชญาเถรวาทก็จัดเป็นนัยัตินิยมแบบอ่อน (mild determinism)^{๖๘}

^{๖๘} วัชรระ งามจิตรเจริญ, ศ.,ดร, พุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๑๖๙.